

Szabadsfalvi József

Pauler Tivadar, az észjogtudomány utolsó nagy alakja

A magyar észjogi gondolkodás utolsó kiemelkedő alakjának tekinthető Pauler Tivadar (1816–1886) az 1840-es évek elejétől megjelent – tudatosan magyar nyelven írt – műveivel egy bő évtized alatt, a század közepére, a hazai jogbölcseleti gondolkodás doyenjévé vált.¹ A kortárs Kautz Gyula ekképp jellemzi Pauler jogtudósi jelentőségét: „Mint jogphilosoph, Pauler híve és követője a Kantianismusnak, mint amely ez időtájtban hazánkban főleg a jogtudósok körében uralomnak örvendő bölcseleti rendszere volt, s így a nagy königsbergi bölcstől megalapított azon ész- vagy természetjogi iskolának, amely a subjectiv-rationalistikai rendszerből indulva ki, egy minden pozitív törvényhozási határozmányoktól független s önmagában álló észjognak (mint az ember s életviszonyai természetében gyökerező s az ész által fölismerhető jogszabályok foglatának) létezését vitatja; s olybá tünteti azt fel, mint amelynek elvei és igazságai a köz- és a társadalmi élet alakításában és fejlesztésében irányadókul is elfogadandók.”²

Pauler a neoabszolutizmus, majd a kiegyezés első két évtizedének meghatározó jogtudósa 1816. április 9-én született Budán.³ Középiszkolai tanulmányait a budai egyetemi gimnáziumban végezte. Ezt követően bölcseleti, majd jogi tanulmányokat folytatott a pesti egyetemen. 1836-ban szerzett jogi doktorátust. 1838-ban a zágrábi magyar királyi jogakadémián az észjog és a magyar közjog rendes tanárának nevezték ki. 1845-ben Zágráb megye táblabírájává választották. 1847 végén – kérelmére – a győri királyi jogakadémiára helyezték át. 1848. augusztus 1-én – Virozsil Antal nyugdíjaztatását követően – Eötvös József nevezte ki a pesti egyetemre a „természeti- és közjog” tanszékre rendes tanárnak. Az 1848/49-es tanévben a szabadságharc eseményei miatt oktató tevékenységét nem kezdhette meg. A szabadságharc leverése után, mint „helyettes tanár”, csökkentett fizetéssel folytathatta munkáját, mivel az osztrák kormány a korábban nyugalmazott tanárokat visszahelyezte katedráikra. 1850-ben Toldy Ferencsel közösen megalapította az *Új Magyar Múzeum* című tudományos folyóiratot. 1852-ben nevezték ki ismét az „ész- és büntetőjog” rendes tanárává. Az 1850-es években az észjog és büntetőjogi fő tárgyak mellett előadta a „jog- és államtudományi encyclopaediát” és a nemzetközi jogot. Az egykori visszaemlékező ekképp jellemzi Pauler egyetemi előadói képességét. „Kitűnő szónokias előadásait, melyeket mindig könyv nélkül tartott, fennkölt eszméivel, széles irodalmi ismerettel párosult világos felfogásával, kritikai eszének győzelmes dialektikájával, az egymással ellentétes tanok finom árnyalati különbségeinek feltüntetésével, az ellenérvek közötti eszmeharc kiegyenlítésére vezető irány kijelölésével oly vonzóvá tette, hogy hallgató-termében a lebilincselte figyelemnek mindenkor csak egy tárgya volt, t. i. az, ami körül forgott előadása; a legnehezebbnek s legszárazabbnak látszó tanok megoldásába is bű-bájt tudott varázsolni s midőn látta, hogy valamely bonyolult kérdés

megfejtésében a figyelem már kifáradt, annak felelevenítésére egy-egy gyakorlati példát hozott fel illusztrálásul.⁴ Az 1860/61-es és az 1865/66-os tanévben a pesti egyetem jog- és államtudományi karának dékánjává választották. Első dékánusa után az 1861/62-es tanévben az egyetem rektoraként tevékenykedett.

A Magyar Tudományos Akadémia 1845-ben levelező, majd 1858-ban rendes tagjainak sorába emelte, 1876-tól igazgató, 1885-től tiszteleti tag. 1878-ban az akadémia második osztályának ideiglenes, egy év múlva rendes elnökévé választották. 1880-ban a tudós társaság másodelnöki teendőivel bízták meg. 1871-ben, Eötvös József halálát követően, rövid ideig vallás- és közoktatásügyi miniszter, majd 1872–75-ben és 1878-tól haláláig igazságügyi miniszterként tevékenykedett. Megbízatása alatt jelentős kodifikációs tevékenység folyt a minisztériumban, amelynek legismertebb eredménye a Csemeghi-kódex megalkotása volt. 1869-től kezdődően hat alkalommal választották meg országgyűlési képviselőnek. 1886. április 30-án hetven éves korában hunyt el Budapesten. Temetése az uralkodó, Ferenc József jelenlétében zajlott.

Legjelentősebb művei sorában elsőként *Az észjogtudomány fejlődése s jelen állapota* című írása érdemel említést, mely – az akkori legjelentősebb tudományos periodikában – a *Tudománytárban* jelent meg 1842 és 1843 folyamán hét részletben.⁵ E munkájában – hasonlóan Csatskó Imréhez, a korszak jeles jogfilozófusához – az észjog (jogbölcselet) tudományát a „gyakorlati bölcsezet” egyik fő részének nevezi, amely az európai társadalmak jogéletére, különösen köz- és magánjogviszonyaira, valamint a büntetőjogi szabályozásra gyakorol döntő hatást. Pauler e korai munkájában az „észjogtan” történetét mutatja be a görög filozófiai gondolkodástól a kortárs európai és hazai jogbölcseleti áramlatokig. Dolgozata bevezetőjében – a kanti filozófiára alapozottan – egyértelművé teszi élete végéig vallott elméleti álláspontját. Így a minden pozitív törvényhozástól független és önmagában létező észjogról megállapítja, hogy „vannak örökös és szent igazságok, melyeket az ész természetszülte hatalmas szózata socialis viszonyaink zsinórmértékéül kiszabott.”⁶ Elméletörténeti áttekintésében Kant kapcsán említi meg az „akard az erkölcsi jót” gyakorlati „észfőtörvényt”, mint ész posztulátumot, mely kiindulópontját képezi az erkölcs- és jogfilozófiai vizsgálódásoknak.⁷ E történeti áttekintést ismétli meg némileg kibővítve az egy évtizeddel később, 1852-ben megjelent *Bevezetés az észjogtanba* című könyvében, illetve annak későbbi, bővített kiadásaiban.⁸

Korai művei között kiemelésre érdemes a szabadságharc bukását követően 1851-ben – a mellőzöttség időszakában – megjelent *Jog és államtudományok encyclopaediája* című tankönyve, amellyel a hazai jogi felsőoktatásban egy új, propedeutikai jellegű stúdiumot alapozott meg.⁹ A tanulmányait megkezdő joghallgatók számára írott, négy kiadást megérő munkájában az „észjog- vagy bölcseleti jogtan” jellemzésekként kiemeli, hogy „az ember és életviszonyai természetén gyökerező, az ész által megismerhető jogszabályok rendszeres előadása”, melynek tárgyát a társadalmi lét nélkülözhetetlen, az ész örök elvein nyugvó törvények képezik.¹⁰ Az észjog fő forrása a „józan ész”, mint az emberi cselekvés „természetszülte szabályozója”, melyhez segédforrásként társulnak az emberi ösztönök, a jogérület és a jogintézményekben benne rejlő jogelvek.¹¹ Érdemes itt utalni a történeti jogi iskola jogfelfogásának Pauler érvelésében megfigyelhető hatására. Egy későbbi munkájában az észjog „mellékforrásaként” nevesíti az ez idő tájt Magyarországon is jelentős hatású – Burke, Hugo, Savigny stb. fémjelzte – „történeti jogiskola” ál-

1 tudomány és társadalom

tal elsődlegesnek tekintett, a józan ésszel összhangban lévő nemzeti „jogintézetekben” megnyilvánuló és a múlt hagyományából táplálkozó elveket, mint a népbölcselet folyamányait.¹²

A későbbi műveiben alkalmazott tudományos módszerével és írásmódjával már e könyvében is szembesülünk. Mindezt Schnierer Aladár – Pauler tanszéki utóda – a következőképpen jellemezte: „...Pauler azon volt, hogy tudományos tantételeit rövid, tömött szakaszokban foglalja össze; ellentétben az újabb időben lábrakapott üres, essai-szerű dagályossággal, a fősúlyt a fogalmak praecis meghatározására helyezé, amiben őt azon helyes meggyőződés vezérelte, hogy az eszmék állandósítására az exact fogalommeghatározás múlhatatlanul szükséges.”¹³ Megállapításait, illetve az általa használt fogalmakat és definíciókat igen alapos és részletes szakirodalmi hivatkozásokkal kísérve, akár az ő nézeteitől eltérő megközelítések rövid részletezésével tette még meggyőzőbbé. Az sem véletlen, hogy a 19. század második felében megjelent legtöbb jogbölcseleti munka a szakirodalmi citációk tekintetében, illetve az elmélettörténeti áttekintésekben Pauler műveiből merített, illetve azt jelölte meg forrásként.¹⁴

Pauler 1854-ben tette közzé – a *Bevezetés az észjogtanba* folytatásaként – *Észjogi alap-tan*¹⁵ címmel először, majd később 1864-ben észjogi bevezetésével közös kiadásban megjelent *Észjogi előtan*¹⁶ című monográfiában ismételten az észjog általános tanait bemutató saját jogbölcseleti felfogását.¹⁷ A méltató Finkey Ferenc szerint Pauler műve „kétségtelenül a legbecesebb munkája a magyar észjogi iskolának.”¹⁸ A mű bevezetőjének előszavában Pauler belső meggyőződésként vallja, hogy „léteznek az ész által megismerhető örök érvényességű változatlan jogelvek, melyek minden társadalomnak sarokköveit alkotják...”¹⁹ Az észjog kifejezés – bár már a 18. század harmadik évtizedétől ismeretes fogalom (Adam Friedrich Glafey, 1723) – Kant óta használatos, bevett terminus, mely a szerző fogalomhasználatával élve a jogbölcselet „ésszeres irányát” jelöli. Mint tudományos diszciplína, az észjogtan feladata, hogy az emberi természetben gyökerező, az „ész által megismerhető”, a társadalmi együttélés általános és szükségszerű feltételeit alkotó elveket és szabályokat föltárja és bemutassa.²⁰ Az észjogtan mindezt két vonatkozásban képes megtenni, amit a diszciplína két fő részének nevez. Míg az „általános”, vagy „tisztá” észjogtan, melyet helyesebb „jogalaptannak” nevezni – de egyesek már ez idő tájt is hívták „a jog metaphysikájának” – a „jog általános elveit és sarkigazságait” tárgyalja, addig a „különös” vagy „alkalmazott” észjogtan mindezeket a társadalmi viszonyokra alkalmazva vizsgálja. Utóbbit – a korábról jól ismert tipizálás alapján – magán- és köz(nyilván) jogra osztja, amelynek nemcsak elméleti, hanem gyakorlati fontosságot is tulajdonít.²¹

Tudomány-rendszertani fejtegetéseiben az észjogtan és jogbölcselet viszonyáról megállapítja, hogy az utóbbi a tágabb fogalom, mivel magában foglalja a „tétéles jog bölcseletét” is. Csatskóhoz hasonlóan az észjogtant, mint jogtant a „gyakorlati bölcészet” egyik ágának nevezi (az erkölcs- és vallástan mellett), mely a tétéles jogtudományok és az államtudományok művelésének alapját képezi. A jog- és erkölcsstan szoros kapcsolatáról megállapítja, hogy „egymást kiegészítve (...) az észből származtatja elveit, az ember szabad cselekményeire vonatkozik, és az ész törvényhozásának létesítésére törekszik.”²² A két tudományterület különbségét az ismert kanti érvelésre alapozva – a vizsgált törvények különbségére hivatkozva – tisztázza: míg az erkölcsi törvény a belső szabadság szabályaként az ember minden fajta cselekvésének összhangját teremti meg saját méltóságával és lelkiismeretével, minden külső befolyás kizárásával, addig a jogi

törvény a külső szabadság nélkülözhetetlen szabályaként az ember külső cselekvését igyekszik összhangba hozni a „társadalmi szabadság rendjével”.

A tételes jog és az észjog viszonyát több vonatkozásban is vizsgálja. A különbségek tekintetében megállapítja, hogy míg a tételes jog „változó, részletes, és történeti tényeken alapuló”, addig az észjog elvei „általánosak, egyetemesek, változhatatlanok”.²³ Mindazonáltal tisztában van azzal, hogy „az észjog elvei az észnek csak posztulátumai, míg a tételes jogban nem nyerik kötelező elismerésüket”; önmagukban pedig csak ott alkalmazhatók ahol „a jogállapot fenntartására és valószínűsítésére szervezett társadalmi intézmények nincsenek, vagy azok kötelezései meglazultak, felbomlottak.”²⁴ Az észjog fő elvét a Kant tanait követők szellemében, mint alaki elvet kívánja meghatározni. Az emberi érdekek és célok sokfélesége nem teszi lehetővé, hogy valamely materiális jellegű céltartalmat tulajdoníthatnánk azoknak. Be kell látni, hogy csupán az emberi szabadság külvilágban megnyilvánuló formáit szabályozzuk. Ekképpen „ésszerűleg igazságos” cselekvési szabálynak csak az tekinthető, mely „a külső szabadság általános irányelveként elfogadva, az emberek, mint öncélú lények (személyek) társas együttlétének lehetőségével össze nem ütközik.”²⁵

Pauler tudománytörténeti jelentőségének további bizonyítéka, hogy már az 1854-ben kifejtett „jogalaptana” az észjogi tételeken túl részletesen szól általános jogdogmatikai kérdésekről, így a jogviszonyok fogalmáról, alkatelemeiről, tárgyalja a jogok alanyait, tárgyát, továbbá értekezik a jogok megszerzéséről, gyakorlásáról, összeütközéséről, megsértéséről, a jogok érvényesítéséről és megszűnéséről, amelyek a pozitivisták nézőpontjából erőteljes akceptálásáról árulkodnak.²⁶ Más helyütt erről így szól: „Az észjognak egyáltalában nem lehet feladata a tételes jogot mellőzhetővé tenni...”²⁷ Így az sem meglepő, hogy a jog érvényesítése kapcsán a „fizikai erő alkalmazásáról” beszél, mely „kényszer által történhetik”. A kényszer ugyan nem a jog alapja, csupán folyománya, de az ember „gyarlóságai”, illetve „rossz akarata” nem nélkülözheti azt. Minden jog kényszerítési felhatalmazással jár együtt, vagyis „kényszerjognak” tekintendő.²⁸

Noha Pauler az észjog fogalma, fő elve és az ehhez kapcsolódó kérdések meghatározásában alapvetően Kant rendszerét követte, mégsem volt e rendszernek kritikátlan követője. Az egyes jogbölcseleti felfogások kifejtése kapcsán, ellentétéseinek megfogalmazása mellett, a vizsgált elméletek általa helytálló tételeit elismerve saját koncepciójába is beépítette. Így találkozhattunk alkalmanként Ahrens, Stahl, Haller, sőt Hegel gondolatainak helyesítő értékelésével.

A 19. század 40-es éveitől Pauler munkássága révén tanúi lehetünk a magyar jogbölcseleti gondolkodás önálló sodásának első jelentős kísérletével, amelyet egyben a – Nyugat-Európában ekkor már egyre inkább hegemón szerepbe kerülő – jogpozitivismus irányába tett lépésnek is tekinthetünk. Jogszemléletének további sajátossága, hogy megpróbálta a kanti észjogi alapokat összeegyeztetni a történeti és nemzeti tradíciókat előtérbe helyező történeti jogi iskola szemléletmódjával. Mindezekre jó példa a század 60-as éveinek közepén két kötetben megjelent *Büntető jogtan*²⁹ című műve, amit sokan élete fő művének tekintenek, amely révén a hazai büntetőjog-tudományt a nyugati tudományosság és szakirodalom színvonalára emelte.³⁰ A három kiadást is megért monográfia elsősorban a joggyakorlatra való hatását emelik ki. A munka jelentőségét Angyal Pál a következőképpen jellemzi: „Pauler Büntetőjogtana a kor irodalmában a legtökéletesebb munkálat, mely nemcsak mint tankönyv, hanem a Btk életbelépéséig úgyszólván kódexet pótol.”³¹ A

1 tudomány és társadalom

korabeli büntető-igazságszolgáltatás nemcsak állandóan figyelembe vette és hivatkozott rá, lényegében törvénykönyvként használta. E mellett a művet az első modern magyar nyelvű büntetőjogi tankönyvnek is tekinthetjük, amely az élenjáró külföldi szakirodalomra alapozottan tekintette át a büntetőjog-tudomány eredményeit. Büntetőjog-bölcseleti elveit az uralkodó „felvilágosodott humanizmus” és a haladás eszméi jellemzik. A büntetés alapját a polgári igazságosság és a jogrend fenntartásának szükségességéből vezeti le. A későbbiekben teljes szakmai, majd politikusi súlyával támogatta a hazai büntetőjog-kodifikációs munkálatokat.

Egykori professzor társa szerint „[t]udományos irányára nézve Pauler a büntetőjog terén is a bölcseleti iskola híve maradt, de nem túlzott követője; teljesen méltányolta a történelmi előzmények fontosságát, a nemzeti sajtóságok döntő befolyását a társadalmi életre, s az azt szabályozó jogintézményekre.”³² Vagyis az észjogi szemléletmód mellett tetten érhető a történelmi jogi iskola és részben az ez idő tájt az angol és német jogtudományban egyre jelentősebbé váló „modern tételes jogbölcseleti iskola” hatása.³³ Jogpozitivizmusának „gyakorlati” eredményei közül mindenképpen említésre méltó az igazságügyi minisztersége idején folyó jelentős kodifikációs munkálatokban való részvétele, továbbá a büntetőjog művelésében elért további eredményei.³⁴

Alkotó tevékenységének jó összefoglalását adja fél évszázad távlatából az egykori viszaemlékező: „Munkásságának három fókusza: Egyetem, az Akadémia és az Országháza. Kiváló tehetségével egyaránt szolgálta a tudományos kutatást, a tanítást és a politikai közéletet, nagyszerű harmóniába egyesítve mindezeket. A tudóst és tanárt sohasem nyomta el a politikus; mint politikus viszont nem vált légüres elméletek hirdetőjévé, hanem gyakorlati alkotásaiban hasznosította páratlan tudását és ismereteit. Innen van, hogy mint tudós és tanár mérhetetlen hatással volt korának gyakorlati jogéletére, mint miniszter és politikus pedig sohasem tévesztette szem elől magasztos eszméit, és távol tartotta magát a pártpolitikai marakodás vásári világától.”³⁵

Érdekes végül egykori professzortársa, Kautz Gyula emlékbeszédéből idézni, aki a pauleri életművet a „kortárs” elméletek sorában így helyezi el: „Egészében véve Pauler, bár észjogi munkáit egy kimerítő egészletes rendszerré alakítani, s az összes magán- és államjogot azokba belefoglalni idővel és alkalommal nem bírt: mint jogphilosoph valamennyi elődjénél: Szilágyinál és Szeremleinél, Csatskónál és Virozsilnál, Szontagnálnál és Vandránknál stb. magasabban áll; hatás és befolyás tekintetében pedig (...) az említetteket messze maga mögött hagyta.”³⁶ E megállapítást csak azzal egészíthetjük ki, hogy a „kimerítő” rendszer kidolgozását végső soron szerteágazó érdeklődése és közéleti-politikai szerepvállalása akadályozta meg.

Jegyzetek

¹ „Pauler az utolsó nagy észjogász magyar földön.” (Moór Gyula: *A jogbölcselet problémái. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1945. 44. o.*)

² Kautz Gyula: *Emlékbeszéd Pauler Tivadar akadémiai másodelnök felett. In: M. Tud. Akadémia Évkönyve. XVII. köt. 5. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887. 28. o.*

³ *Életéről és munkásságáról lásd bővebben: Kautz Gyula, i.m. 21–39. o.; Máté Sándor:*

Pauler élete és művei. Klny. a „Figyelő” XXIII. kötetéből. Rudnyánszky, Budapest, 1887.; Schnierer Aladár: Emlékezés dr. Pauler Tivadar felett. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1887.; Finkey Ferenc: A tételes jog alapelvei és vezéreszméi. I. köt. Bevezetés és a jogbölcselet kifejlődésének története. Grill, Budapest, 1908. 193–195. o.; Rácz György: Pauler Tivadar (1816–1886) In: Jogi professzorok emlékezete. Sárkány-nyomda, Budapest, 1935. 44–51. o.; Eckhart Ferenc: A jog- és államtudományi kar története 1667–1935. A királyi Pázmány Péter Tudományegyetem története. II. köt. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936. 391–392. o.; Szabó Imre: A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 205–208. o.; Szilágyi Péter: Fejezetek az ELTE Állam- és Jogelméleti Tanszékének történetéből. In: Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae. Tomus XXVI. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1984. 112–115. o.; Samu Mihály – Szilágyi Péter: Az állam- és jogelmélet oktatásának története egyetemünkön. In: Horváth Pál (szerk.): Az Állam- és Jogtudományi Kar szerepe a magyar jogtudomány fejlődésében. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1985. 320–325. o.; Pokol Béla: A XIX. századi magyar jogelmélet. = Jogtudományi Közlöny, LIII. évf. (1998) 7–8. szám, 288. o.; P. Miklós Tamás: Adalékok Pauler Tivadar (1816–1886) pályafutásához. = Comitatus. Önkormányzati szemle (A Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségének folyóirata), VIII. évf. (1998) 3. szám, 62–70. o; Mezei Péter: A bírák szerepe a jogrendszerben – Száz év magyar jogelméleti gondolkodóinak felfogásában. = Jogelméleti Szemle, 2003. évf. 1. szám, (<http://jesz.ajk.elte.hu/mezei13.html>); Koi Gyula: Adalékok 1800 utáni jogirodalmi könyvkiadásunkhoz. Könyvészetileg ismeretlen nyomtatványok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kari Könyvtárában, valamint az ELTE Egyetemi Levéltárában. In: Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Tom. XLII. ann. Budapest, 2005. 262–263. o.; Estók József: A magyar börtönügy arcképcsarnoka: Pauler Tivadar (1816–1886) = Börtönügyi Szemle, XXVIII. évf. (2009) 4. szám, 69–74. o.; Szabadfalvi József: A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei. Werbőczy Istvántól Somló Bódogig. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 48–54. o.

⁴ Máté Sándor, i.m. 3. o.

⁵ Pauler Tivadar: Az észjogtudomány fejlődése s jelen állapotja. = Tudománytár (Új folyam), VI. évf. (1842) 12. köt. 12. füz. 351–371. o. (1. rész); VII. évf. (1843) 13. köt. 3. füz. 188–194. o. (2. rész); 13. köt. 4. füz. 233–254. o. (3. rész); 14. köt. 7. füz. 26–49. o. (4. rész); 14. köt. 8. füz. 77–94. o. (5. rész); 14. köt. 9. füz. 147–163. o. (6. rész); 14. köt. 10. füz. 208–215. o. (7. rész).

⁶ Uo. (1. rész) 352. o.

⁷ Uo. (4. rész) 28. o.

⁸ Pauler Tivadar: Bevezetés az észjogtanba. Emich, Pest, 1852.

⁹ Pauler Tivadar: Jog és államtudományok encyclopaediája. Emich, Pest, 1851, 1862², 1865³, 1871⁴.

¹⁰ Uo. (Harmadik kiadás) 32. o.

¹¹ Uo. 33. o.

¹² Vö.: Pauler Tivadar: Észjogi előtan. (A szerző észjogi bevezetése és alaptana) Athenaeum, Pest, 1873. 31–32. o.

¹³ Schnierer Aladár, i.m. 23. o.

¹⁴ Említésre méltó, hogy a pesti jogi karon 1873-ban a „jogtudori” cím elnyeréséhez a Pauler által oktatott és képviselt észjogi tételből vizsgáztak a joghallgatók. Vö.: Tételek az összes jog- és államtudományokból, melyeket a pesti M. Kir. Tudom. Egyetemen kiállított szigorlatok után a jogtudori rang elnyerése végett 1873. július hó 11-én déli 11 órakor nyilvános vitatkozás alá bocsát Hampel József. Athenaeum, Budapest, 1873. 3. o.

¹⁵ Pauler Tivadar: Észjogi alaptan. Pest, 1854.

¹⁶ Pauler Tivadar: Észjogi előtan. (A szerző észjogi bevezetése és alaptana) Athenaeum, Pest, 1864², 1873³.

¹⁷ Egyéb jelentősebb jogbölcseleti tárgyú művei: A végszükség joga. = Új Magyar Múzeum, III. évf. (1853) 10. füz. 469–478. o.; Az elévülés észjogi alapja. (Székközlőolvasó olvasta oct. 10. 1859.) = M. Akad. Értesítő, 1859. évf. III. köt. 65–98. o.; Az álladalom jogalapjáról. (Székközlőolvasó értekezett máj. 18. 1846.) = M. Akad. Évkönyv, VIII. köt. 1860. 30–62. o.; Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1878.

¹⁸ Finkey Ferenc, i.m. 193. o.

¹⁹ Pauler Tivadar: Bevezetés az észjogtanba, i.m. [1873] IV. o.

²⁰ „A természeti vagy észjogtan az ember és életviszonyai természetén gyökerező, az ész által megismerhető jogszabályoknak rendszeres előadása.” (Pauler Tivadar: Észjogi előtan, i.m. [1873] 6. o.)

²¹ Vö. uo. 6–15. o.

²² Uo. 16. o.

²³ Uo. 23. o.

²⁴ Pauler Tivadar: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez, i.m. 309. o.

²⁵ Pauler Tivadar: Észjogi előtan, i.m. [1873] 247–248. o.

²⁶ Vö. Pauler Tivadar: Észjogi alaptan, i.m. 52–84. o.

²⁷ Pauler Tivadar: Az elévülés észjogi alapja, i.m. 89. o.

²⁸ Uo. 15. o.

²⁹ Pauler Tivadar: Büntető jogtan. I–II. köt. Pfeiffer, Pest, 1864–65, 1869–1870², 1872–1873³.

³⁰ Kautz Gyula, i.m. 29. o.

³¹ Idézi: Rácz György, i.m. 48.o.

³² Schnierer Aladár, i.m. 34. o.

³³ Vö. Szabadfalvi József: Adalékok a magyar „tétéles jogbölcseleti iskola” történetéhez. In: Emlékkönyv dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tom. LXXIII. Fasc. 1–64. Szeged, 2010. 819–831. o.

³⁴ Főbb műveinek sorába tartozik még alma matere történetét feldolgozó két kötetes terjedelmes monográfiája: Vö. Pauler Tivadar: A budapesti Magyar Kir. Tudomány-egyetem története. I–II. köt. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1880.

³⁵ Rácz György, i.m. 51. o.

³⁶ Kautz Gyula, i.m. 29. o.